

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER
TIL
JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF
DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

~~~~~  
3. RÆKKE. I. BIND.  
~~~~~

REDIGERET AF
CHR. VILLADS CHRISTENSEN,
SELSKABETS SEKRETÆR.

KØBENHAVN.
I KOMMISSION HOS RUD. KLEINS EFTERFØLGER (TH. SØRENSEN).

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE

1896--98.

Holger Rosenkrantz den lærde

til Rosenholm.

Ved
A. Heise.

J. Oscar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, en biografisk Skildring med Bidrag til Belysning af danske Kirke- og Studieforhold i det 17. Aarhundredes første Halvdel. Udgivet med Understøttelse af den grevelige Hjelmstjerne-Rosenkroneske Stiftelse. København 1896 (August Bangs Forlag). 413 S.

Da jeg i 1887 i Hist. Tidsskrift 5 R. VI meddelte mine Bidrag til Familien Rosenkrantz's Historie i 16. Aarhundredes sidste Halvdel, gav jeg, nærmest som Bidrag til Jørgen Rosenkrantz's Karakteristik, ogsaa nogle Meddelelser om Sønnen Holgers Ophold i Udlandet og Faderens interessante Brevveksling med ham i disse Aar. Jeg udtalte ved den Lejlighed det Ønske, at en Teolog med historisk Sans vilde paatage sig det smukke Hverv, at give en Skildring af denne mærkelige Personlighed, hans brændende Iver for »den rene Lære« (der var saa stærkt fremtrædende i hans Studieaar), og hans Betydning for det danske Aandslivs Udvikling gennem hans senere Virksomhed som Lærer for Ungdommen paa Rosenholm eller i hans Vekselvirkning med Tidens øvrige Personer og Spørgsmaal. Dette Ønske er nu gaaet i Opfyldelse ved det ovenfor nævnte Skrift, hvis

Forfatter tidligere har vundet Universitetets Guldmedalje for en 1890 udsat Prisopgave: »Holger Rosenkrantz's Liv og Teologi«, men derpaa efter indgaaende Studier i Ind- og Udlandets Samlinger nu har udgivet Skriftet i den foreliggende Form. En speciellere Behandling af Rosenkrantz's Teologi vil senere følge.

Med Hensyn til Studie- og Kirkeforhold baade i Danmark og Tyskland giver Værket overordentlig betydningsfulde Oplysninger. Det har saaledes mest Betydning i litterær- og kirkehistorisk Henseende og forudsætter til sin fulde Forstaaelse maaske større teologisk Dannelse, end der i Almindelighed kan forudsættes hos Lægmand; men alligevel vil det formentlig ikke være upassende at omtale Værkets Fremkomst netop i dette Tidsskrift; thi Holger Rosenkrantz var saa god en Jyde som nogen. Udrunden af Jyllands navnkundigste Adelsæt var han født paa Kallø 14. Dec. 1574 og døde den 28. Oktbr. 1642 under et Ophold i København, efter at have tilbragt den største Del af sit Liv paa Rosenholm, der ved ham var blevet næsten lige saa berømt i den lærde Verden i Ind- og Udland som Hveen under Tyge Brahe. Men ogsaa hans Karakter minder i meget netop om Jyden. Morsomt er det saaledes at se hans lærde ældre Ven Tyge Brahe i et Brev til ham fra 1598 at stikle til hans »mere end jydsk Sendrægtighed.« Men tillige besad han ogsaa Jydens Grundighed og sejge Vedhængen ved det engang fastsatte Formaal, om man end af og til kunde ønske mindre Langsomhed i Vendingen og større Energi.

I teologisk Henseende indtog H. R. efter Forf.'s Skildring en interessant Særstilling i sin Tid. Medens han i sin Studietid i Wittenberg saa godt som nogen havde været optaget af sin Tids teologiske Stridsløst (*rabies theologorum*), kom det tidligt til et aandeligt Gen-

nembrud, maaske fremmet ved Faderens smukke Dødsleje (1596). Gennem indre Kampe kom han til den Erkendelse, at Kristendommens Lære, naar den skal give os Besked om »Fromhedens frelsende Hemmeligheder«, ikke kan bygges paa skarpsindige menneskelige Meninger, men udelukkende paa Guds egne Ord i Skriften. Religionen blev ham saaledes en Tros- og en Livssag, ikke blot lærde Teologers filosofisk-dogmatiske Kævlerier og Forkætringslyst overfor andre. Han forlanger derfor en dybere Indtrængen i og et grundigere Studium af selve Skriften, end den daværende Universitetsdannelse medførte, et langt alvorligere Bibelstudium. Ud fra denne Tanke virkede han gennem sin udbredte Skriftveksling med Datidens Teologer i Danmark og Tyskland, og i denne Aand arbejdede han i en lang Aarrække paa sit med Længsel ventede store Læreskrift.

Dette Grundsyn, som den daværende Teologi daarlign nok forstod, gennemsyrrer ogsaa hele hans Virksomhed baade som Opdrager for Ungdommen paa Rosenholm og som Rigsraad. Vel var der paa Rosenholm ikke nogen egentlig »Skole« eller »Akademi«, som man tidligere har kaldt det (et lille Herlufsholm eller Sorø); men Rosenkrantz knyttede til sig som Lærer for sine egne Børn eller for de unge Adelsbørn, som i Tidens Løb fandt deres Opdragelse i hans Hus, eller som sine Medhjælpere ved sit store Bibliotek, som Afskrivere eller paa lignende Maade, i Tidens Løb en Række unge begavede Mænd. Opholdet hos den lærde Adelsmand var stærkt eftersøgt af unge Teologer, ogsaa fra Udlandet. Han indpodede dem sine Anskuelse og blev i Virkeligheden i høj Grad deres Lærer. Flere af dem opnaaede ogsaa senere betydelige Stillinger. Ligesom i Teologien hyldede Rosenkrantz ogsaa som Opdrager nyere Anskuelse. Det viste sig ogsaa i den Indflydelse, han som

Rigsraad (1617—27) havde paa de store Forbedringer, man da søgte at indføre i Skolevæsenet ved Oprettelsen af Gymnasier med udvidet Undervisning, ved Indstiftelsen af Sorø adelige Akademi, hvorover R. fik det øverste Tilsyn, og ved en ny Ordning af Universitetet. Navnlig lagde R. stærk Vægt paa Studiet af Hebraisk og Græsk, men havde ogsaa Syn for Betydningen af de eksakte Videnskaber, Matematik o. s. v., og for Teologernes Vedkommende paa et indgaaende Skriftkendskab frem for Disputatser om teologiske Stridspunkter.

At en indadventt Natur som R. ikke kunde føle sig tiltalt af Statstjenesten, er naturligt. Rigsraadsvirksomheden og den dermed forbundne Stilling som Stiftslensmand i Fyn med de mange forskelligartede Forretninger og talrige Rejser gjorde Afbræk i det, han ansaa for sit Livs- og Gudskald. Flere Gange søgte han at trække sig tilbage, ivrigt paavirket i denne Retning af sin daværende Ven, Teologen Jesper Brochmand. Til sidst fremtvang han Afskedigelsen ved uden videre at opgive sin Stilling og trække sig tilbage til Privatlivet. Det skete i et højst uheldigt Øjeblik. Landet var tilsyneladende sin Undergang nær, den lutherske Religion stødte i Fare; Wallensteins Tropper havde besat hele Jylland. Det var Guds Straf, der var kommet over Folket, det var Teologernes og mange Rigsraaders Mening; men mest følte R. dette. Med en næsten sygelig Samvittighedsfrygt hos den legemlig svage Mand, maaske ogsaa med en overdreven Følelse af egen Storhed og Betydning havde han »slet ingen Samvittighedsro mere« og ansaa sig selv for at være ikke mindst Skyld i den sørgelige Hjemløshed, fordi han havde svigtet sit Gudskald. Intet holdt ham længere tilbage, hverken Raadets Formaning, »at udi denne farlige Tid, hvor ikke alene vores Fædreland pericliterer, men ogsaa den

sande Religion, Du ikke synes os at kunne gøre vor Herre og Gud større Devotion og Tjeneste, end at Du med dine gode Raad kan tilhjelpe det i de og andre Maader at overvinde«, — eller Kristian IV's let forstaaelige Vrede mod »den latinske Rosenkrantz«, som han med en vis Spydighed kalder ham. I et saadant Øjeblik af misforstaaet Religjøsitet at trække sig helt tilbage, kan næppe forsvares, og dog kan man heller ikke miskende det store i, netop i et saadant Øjeblik at følge sin inderste Overbevisning og intet andet. Baade Storheden og Svagheden i den lærde Holgers Karakter træder her paa det tydeligste frem. Uvilkaarligt kommer man ogsaa her til at anstille en Sammenligning med Faderen; ogsaa han havde en Gang, da der sendtes ham nogle Rege- ringssager at besørge, ladet svare, »at han allerede havde befalet Danmark med alle sine Bestillinger Gud i Vold, han havde nu et andet Rige at tænke paa«;¹⁾ men det skete først — paa Dødslejet. Det var til Guds- riget, han trak sig tilbage, ikke til Sverig, som Holger synes at have tænkt paa. Deri ligger Forskellen.

En Trængslens Tid fulgte nu i et Par Aar for R.; han stod ogsaa en pekuniær Ruin nær; Rosenholm var i Aarevis i Fjendevold; først efter Lybecker-Freden kunde han i Oktbr. 1629 vende tilbage til den stærkt medtagne Ejendom. Nu havde han Ro; men det store »Frelsesværk« kom ikke. Alvorlige Studier, nye Over- vejelser, Udarbejdelsen af mindre Skrifter hindrede stadig dets Fremkomst. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa »den mere end jyske Sendrægtighed«. Og da han saa endelig 1. Januar 1642 kunde sende 1. Bog af det store i 22 Bøger inddelte nu færdige Værk til Kristian IV

---

¹⁾ Jens Gødissens Ligprædiken over Jørgen Rosenkrantz; jfr. Hist. Tidsskr. 5 R. VI, 409.

med en særlig Dedikationsskrivelse, da var Stillingen fuldstændig forandret. I flere Aar havde R. den Gang allerede været paa det sorte Brædt. Paa Grund af hans Lære om Retfærdiggørelsen og flere lignende Spørgsmaal var det kommet til et fuldstændigt Brud med hans tidligere Ven, Jesper Brochmand (fra 1638 Biskop over Sjællands Stift), og det øvrige Fakultet; Kristian IV var atter for Alvor bleven vred paa »den latinske Holger«, i hvem han saa en Forstyrret af Lærens Enhed og Renhed. R. beskyldtes for forskellige »Kætterier«, hans Skrifter kunde ikke udkomme i Danmark. Ogsaa mod det store Læreværks Udgivelse udtalte Fakultetet sig. Faa Maaneder efter døde Rosenkrantz. Hans store Værk udkom saaledes aldrig; kun 2 Bøger har man endnu tilbage deraf, det øvrige er ved en uheldig Hændelse senere brændt. Brochmands store »System« udkom derimod; det indeholdt ingen Kætterier.

Det var en tragisk Skæbne, der saaledes ramte H. R. I meget synes han at have været forud for sin Tid; men netop derfor stødte han tilsidst an mod Tidens Snæversyn. Og dog kunde han paa sit Dødsleje med Sandhed sige: Jeg har ikke levet forgæves. Hans Indflydelse paa hans Samtid havde ikke været ringe. Fra det stille Studerekammer paa Rosenholm udgik dels mundtlig, dels skriftlig mange Paavirkninger, der senere satte deres Frugt. Han er en betydningsfuld Personlighed i den daværende Tid og har haft ikke ringe Indflydelse paa Tidens Aandsudvikling. At have paavist dette, er Forfatterens store Fortjeneste. Ved hans Skrift er Holger Rosenkrantz den lærde, som næsten syntes at være gaaet ud af den almindelige Bevidsthed, atter stillet paa sin Plads som den Tids betydningsfuldeste lærde Adelsmand i Danmark næst efter Tyge Brahe.

Med Styrke og med fuld Ret gør Forfatteren gæl-

dende, at Fortællingen om, at Holger Rosenkrantz efter Hans Povlsen Resens Død i 1638 skulde hos Kristian IV »have gjort stærk Ansøgning« om at blive Sjællands Biskop, ovenikøbet i Lighed med en katolsk eller anglikansk »Herrebiskop«, maa bero paa en Misforstaaelse. Fortællingen findes i Biskop Jens Bircherods Dagbog († 1708) efter en Beretning af dennes Fader Jacob B., fra 1655 Professor ved Gymnasiet i Odense († 1688). Fortællingen fremkommer i Anledning af, at Holger Rosenkrantzes Søn, Jørgen Rosenkrantz til Kjeldgaard, Hofmester paa Sorø, efter Biskop Swanes Død (1668) skal have søgt om at blive dennes Eftermand som »Ærkebiskop«. Begge Fortællinger ere vist lige usandsynlige. I al Fald maa det anses for en Umulighed, at Holger Rosenkrantz netop i 1638, da Striden med Fakultetet var paa det højeste og Kristian IV's Vrede atter vakt mod »den latinske Holger«, skulde have ansøgt om en saadan Værdighed. Men der er heller ikke i hans Brevveksling eller Skrifter nogensinde den svageste Antydning af, at han skulde have ønsket en saadan Stilling. Den Slags fordrejede Gengivelser eller ligefremme Misforstaaelser ere jo ikke ualmindelige efter et Par Menneskealdres Forløb. Vi kende det jo ogsaa godt fra vor egen Tid.

Bogen er prydet med et smukt Portræt af Holger Rosenkrantz. Han bærer herpaa en stor Guldkæde, hvori der efter Forf.'s Oplysning skal hænge et Janushoved som Livets og Dødens Symbol. Herved bekræftes til Dels en ældre Efterretning om, at han tre Gange skal have frabedt sig »Elefant-Ordenen« (Suhms Saml. I, 1, 57). Naar Forf. imidlertid tilføjer, at ogsaa Faderen, Jørgen Rosenkrantz, havde afslaaet at blive »Elefant-ridder«, er det en Misforstaaelse. Elefanten er i al Fald tydelig nok paa det bekendte Billede af J. Rosen-

krantz i Danske Magazin, 4. B. Elefantkæden medførte paa den Tid heller ikke nogen Riddertitel. Derimod blev Jørgen Rosenkrantz lige saa lidt som sine Brødre, Holger og Erik, nogensinde optagen i den almindelige, fra Middelalderen stammende Ridderorden. Denne Værdighed skal Broderen Holger ligefrem have afslaaet ved Frederik II's Kroning ligesom flere andre lutherske Adelsmænd. Dog, disse Meddelelser er ikke skrevne for at jage efter Smaaunøjagtigheder hos Forfatteren. Dertil er hans Værk for betydeligt; Forfatterens Grundsyn paa Holger Rosenkrantz vil det vistnok falde vanskeligt at gendrive.

Viborg, Juni 1896.
